

APIE GALIMUS TEISMO EKSPERTIZĖS REGLAMENTAVIMO BŪDUS

Doc. dr. Jurgis Rinkevičius

Doktorantė Gabrielė Juodkaitė–Granskienė

Lietuvos teismo ekspertizės centras, Lvovo g. 19^a, 2600 Vilnius
Telefonai: 72 30 74, 72 30 59

Pateikta 1999 m. birželio 28 d.

Parengta spausdinti 2000 m. lapkričio 4 d.

Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Kriminalistikos katedros prof. habil. dr.

S. Kuklianskis ir Vilniaus universiteto Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedros doc. dr. P. Kuconis

S a n t r a u k a

Pagrindines teismo ekspertizės skyrimo ir atlikimo nuostatas numato galiojantys baudžiamojo ir civilinio proceso įstatymai. Kitus šios srities visuomeninius santykius bandoma sureguliuoti žinybiniais poįstatyminiais aktais arba jie lieka visai teisiškai nereglamentuoti. Siekiant užpildyti šią spragą, siūloma parengti ir priimti teismo ekspertizės įstatymą, kurį galėtų sudaryti tokios dalys: 1. Bendrosios nuostatos; 2. Ekspertai; 3. Teismo ekspertizės institucijos; 4. Ekspertizės skyrimas ir atlikimas; 5. Ekspertizės įstaigų finansavimas; 6. Teismo ekspertų socialinės garantijos. Tokio teisinio teismo ekspertizės reglamentavimo pranašumai būtų šie: 1. universalumas – tiktų baudžiamajam, civiliniam ir administraciniam procesams; 2. privalomumas – įstatymo normos būtų vienodai privalomos visiems subjektams; 3. stabilumas – įstatymo nuostatų negalėtų vienašališkai pakeisti kuri nors viena žinyba.

Didėjant nusikalstamumui ir atsirandant naujų nusikaltimų padarymo būdų ikiteisminio tyrimo įstaigos ir teismai vis dažniau turi remtis specialiomis žiniomis, mokslo ir technikos teikiamomis galimybėmis aiškinant jau padarytus nusikaltimus ir užkertant kelią naujiems nusikaltimams. Kvalifikuočiausia ir efektyviausia specialių žinių panaudojimo bylos aplinkybėms nustatyti forma yra teismo ekspertizė [1, p. 4]. Be ekspertų pagalbos vis dažniau neapsieinama ir civilinių bei administracinių bylų teisenoje.

Mokslo žinių poreikis šiuolaikiniame teismų procese nuolat didėja. Vien Lietuvos teismo ekspertizės centro per 6 metus atliktų ekspertizių skaičius padidėjo daugiau kaip tris kartus (1992 m. atlikta 2700, 1998 m. – 7270 ekspertizių). Akivaizdžiai dažniau ekspertai šaukiami dalyvauti teismo posėdžiuose (1995 m. – 269, 1998 m. – 561 kartą).

Tokia pat tendencija pastebima ir kitose ekspertinėse įstaigose. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos Kriminalistinių ekspertizių departamentas (vėliau – Kriminalistinių ekspertizių tarnyba) 1992 m. atliko 10 827 ekspertizes ir tyrimus, o 1998 m. – 33 907.

Neabejotina, kad ir ateityje ekspertizių reikės atlikti vis daugiau. Taigi, esant tokiai padėčiai, visi proceso dalyviai turi mokėti tinkamai parengti ekspertizėms medžiagą ir jas skirti, vertinti ekspertizių aktus bei remtis teismo ekspertizių duomenimis [2, p. 3]. Todėl labai svarbu, kad teisinis šios procesinės veiklos reglamentavimas kuo geriau tenkintų tiek teisi-ninkų, tiek ekspertų poreikius ir leistų optimaliausiu būdu panaudoti specialias mokslo žinias vykdant teisingumą.

Kalbant apie teismo ekspertizę kaip reglamentavimo objektą, reikia turėti galvoje du esminius jos aspektus: teisinį ir mokslinį.

Pirmuoju atveju teismo ekspertizė yra procesinis teisės institutas, sudarantis sąlygas teismui nagrinėjant baudžiamąsias ir civilines bylas išsiaiškinti klausimus, reikalaujančius specialių žinių panaudojimo. Tuo teismo ekspertizė atribojama nuo visų kitų ekspertizių, atliekamų kitose žmonių veiklos srityse (projektavimo, statybos, gamybos, prekybos ir kt.).

Pabrėžiant mokslinį teismo ekspertizės pobūdį, išryškinama tai, kad ekspertai atsakymo į jiems pavedamus klausimus ieško tik specialiomis savo mokslo srities priemonėmis. Tuo ekspertų veikla skiriasi nuo visų kitų įrodinėjimo subjektų veiklos, kurie tiesos ieško naudodami procesines teises, taip pat kriminalistines taktines, metodines bei operatyvines veiklos priemones.

Teismo ekspertizė skiriama ir atliekama tik procesine tvarka, kurią numato baudžiamąjo ir civilinio procesų įstatymai. Teismo ekspertizėmis negalima laikyti pagal Administracinių teisės pažeidimų kodekso (ATPK) 277 straipsnį atliekamų ekspertizių, todėl, kad jos atliekamos ne teismui, o administraciniam organui (pareigūnui), nagrinėjančiam administracinio teisės pažeidimo bylą, o procesinės ekspertizės atlikimo tvarkos ATPK apskritai nenumato. Dėl tos pačios priežasties negalima laikyti teismo ekspertizėmis visų tų tyrimų, kurie atliekami pasiremus tik Policijos įstatymo 37 straipsnio 5 punktu, kuris numato policijos pareigūnų teisę pavesti atlikti kriminalistinius ir kitokius tyrimus bei ekspertizes. Tas pat pasakytina apie fizinių ar juridinių asmenų susitarimu atliekamus tyrimus. Pavyzdžiui, 1997 m. birželio 20 d. tarp Vilniaus Gedimino technikos universiteto Transporto inžinerijos fakulteto Automobilių transporto katedros ir draudimo kompanijos „Lindra“ buvo sudaryta sutartis atlikti autotechninę ekspertizę. Kaip „ekspertai“ nurodytos katedros profesorė ir magistrantas patys save „įspėjo“ apie atsakomybę, numatytą Lietuvos Respublikos baudžiamąjo kodekso 293 straipsnyje ir Baudžiamąjo proceso kodekso 64³ straipsnyje bei pateikė ekspertizės aktą, surašytą pagal priimtas baudžiamąjo proceso taisykles. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija pagrįstai tokio „ekspertizės akto“ nepripažino leistinu įrodymu ir 1998 m. spalio 10 d. nutartyje nurodė, kad „teismui ekspertizės aktas, kaip įrodymų šaltinis, turi įrodomąją reikšmę tik tuo atveju, kai ekspertizė paskirta teismo ar teisėjo, laikantis nuostatų, numatytų CPK 87 str.“.

Steigiamų administracinių teismų procese teismo ekspertizių skyrimo tvarka taip pat nėra reikiamai apibrėžta. Manytume, kad administracinio teismo procese turėtų būti perimta ta pati tvarka, kokia ekspertizės atliekamos civilinėse bylose, t.y. turi būti taikoma Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 1 straipsnio 2 dalies nuostata, kad, nagrinėdamas bylas, administracinis teismas vadovaujasi šio įstatymo normomis, o tais atvejais, kurių šis įstatymas nereglamentuoja – Civilinio proceso kodeksu [3].

Galiojančiame Baudžiamąjo proceso kodekse specialių žinių panaudojimo klausimus reglamentuoja daugiau kaip 50 straipsnių, iš kurių 44 straipsniai liečia teismo ekspertizę, 5 straipsniai – specialistų dalyvavimą baudžiamajame procese ir 3 straipsniai – revizijos atlikimą.

Naujojo Baudžiamąjo proceso kodekso projekte [4] yra 11 straipsnių, tiesiogiai reglamentuojančių teismo ekspertizę, ir 3 straipsniai reglamentuoja objektų tyrimą, kurį atlieka ikiteisminio tyrimo įstaigų pareigūnai, prireikus pasikvietę ir kitų specialistų, nedarbančių šiose įstaigose. Galima sakyti, kad projekte paliečiami tik pagrindiniai specialių žinių naudojimo baudžiamajame procese klausimai (eksperto samprata, jo teisės ir pareigos, ekspertizės skyrimo pagrindai ir tvarka, ekspertizės aktas ir kt.), paliekant galimybę detaliau šiuos dalykus reglamentuoti kituose norminiuose aktuose. Be to, projekte numatyta naujų šios procesinės veiklos elementų, kuriems teisingai suprasti ir praktiškai taikyti reikalingas papildomas teisinis reglamentavimas. Tai ikiteisminis objektų tyrimas, ekspertų sąrašas, ekspertų priesaika, ekspertizės skyrimas tik teisėjo nutartimi.

Civilinio proceso kodekse teismo ekspertizei reglamentuoti skirta 12 straipsnių, kurie apima ekspertizių skyrimą ir atlikimą, eksperto išvados pateikimą ir jos įvertinimą, eksperto apklausą ir kai kuriuos kitus klausimus. Todėl taikant šį įrodinėjimo būdą civilinėse bylose, iškyla nemažai klausimų, į kuriuos įstatymas neduoda atsakymo.

Tokia padėtis yra suprantama ir logiška, nes procesiniai įstatymai, numatydami svarbiausius teismo ekspertizių skyrimo ir jų išvadų panaudojimo pagrindus, negali nuodugnai

detalizuoti visų su šia veikla susijusių problemų. Kiti šios veiklos aspektai turėtų būti reglamentuoti kituose norminiuose aktuose dviem būdais: a) priimant atitinkamus poįstatyminius aktus (nuostatus, taisykles, instrukcijas); b) priimant tam skirtus įstatymus.

Lietuvoje iki šiol taikomas pirmasis būdas: galioja Lietuvos Respublikos teisingumo ministro patvirtinti Ekspertizių darymo Lietuvos teismo ekspertizės institute nuostatai [5]; Sveikatos apsaugos ministro patvirtinti teismo medicinos ekspertizės darymo nuostatai [6] ir Teismo psichiatrinės, narkologinės ir psichologinės ekspertizės organizavimo bei atlikimo tvarka [7].

Tokio reglamentavimo pranašumai yra šie:

1. paprastumas – nereikalauja sudėtingos įstatymų priėmimo procedūros;
2. specifiškumas – atsiskleidžia kiekvienos ekspertinės įstaigos ir jos atliekamų ekspertizių rūšių ypatumus;
3. lankstumas – galima operatyviai derinti norminį reglamentavimą su praktikos poreikiais, pakeičiant taisykles vienos žinybos įsakymu.

Trūkumais laikytina tai, kad:

1. nėra visuotinai privalomas;
2. nestabilus;
3. galimos kolizijos tarp skirtingų žinybų priimamų norminių aktų.

Antrasis būdas būtų teismo ekspertizės klausimų reglamentavimas atskirame įstatyme. Šis teisinio reguliavimo būdas labiau atitinka dabartinį teismo ekspertizės lygį, kai valstybinės teismo ekspertizės įstaigos tampa organizuota struktūra, vykdančia specifinę teisės saugos funkciją – mokslo žinių taikymą baudžiamųjų, civilinių ir administracinių bylų teisenoje. Svarbiausia nuostata šiuo klausimu buvo užfiksuota Teisinės sistemos reformos metmenyse (nauja redakcija, kuriai pritarta Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. birželio 25 d. nutarimu Nr. VIII–810). Teismo ekspertizės vietą teisinėje sistemoje apibrėžia šio dokumento septintas skirsnis „Ekspertinės įstaigos“ [8].

Teismo ekspertizės klausimai specialiais įstatymais reglamentuojami ir kitose Europos valstybėse. Čekijos Respublikoje galioja dar 1967 m. priimtas Teismo vertėjų ir ekspertų įstatymas Nr. 36 [9, p. 64]. Austrijoje 1975 m. vasario 17 d. priimtas įstatymas dėl prisaikdintų teismo ekspertų ir vertėjų [10]. Ukraina 1994 m. priėmė Teismo ekspertizės įstatymą [11]. Teismo ekspertizės įstatymo projektai jau yra parengti Estijoje, Latvijoje, Rusijoje ir Baltarusijoje.

Tokio reguliavimo pranašumai būtų šie:

1. privalomumas – įstatymo normos būtų vienodai privalomos teismui, ikiteisminio tyrimo įstaigoms, ekspertinėms įstaigoms ir visiems proceso dalyviams;
2. stabilumas – įstatymo normų negalėtų vienašališkai pakeisti kuri nors viena žinyba ar įstaiga;
3. universalumas – įstatyme būtų nustatyta vienoda teismo ekspertizių atlikimo tvarka baudžiamajame ir civiliniame procesuose. Ja turėtų vadovautis ir administracinių teisės pažeidimų bylas nagrinėjantys teismai. Nėra jokio pagrindo baudžiamajam ir civiliniam procesams kurti skirtingas ekspertizės ir eksperto sampratas, nustatyti skirtingas eksperto vardo suteikimo, priesaikos priėmimo ir įrašymo į nacionalinį teismo ekspertų sąrašą procedūras ar nevienodai reglamentuoti kitus klausimus. Būtiną specifiką, būdingą tik baudžiamajam ar civiliniam procesui, numatytų tų teisės šakų kodeksai (pvz., įtariamojo ir kaltinamojo teises skiriant ekspertizę baudžiamajame procese);
4. įstatymas teisiškai įtvirtintų valstybinių teismo ekspertizės įstaigų statusą ir paskirtį, apibrėžtų jų vietą teisės saugos institucijų sistemoje. Taip būtų numatytos teismo ekspertų socialinės garantijos, kaip tai padaryta Policijos įstatymo VI skirsnyje [12], Prokuratūros įstatymo VII skirsnyje [13], Teismų įstatymo XII skirsnyje [14].

Pertvarkant Lietuvos teisinę sistemą, mokslo žinias ir technikos priemones aiškinant nusikaltimus turi pradėti naudoti pirminį ikiteisminį tyrimą atliekančios institucijos. Pagrįstai buvo siūloma, kad policijos struktūroje dirbtų kriminalistai technikai, turintys specialių žinių ir policijos pareigūno procesinį statusą, kurie tiesiogiai dalyvautų įvykio vietos apžiūroje ir at-

liktų pirminius daiktinių įrodymų tyrimus [15, p. 66]. Naujojo Baudžiamojo proceso kodekso projekte ši specialistų veikla įvardijama kaip objektų tyrimas [4, p. 99]. Savo turiniu ir metodais toks specialistų dalyvavimas baudžiamajame procese yra pirminė ekspertinių tyrimų forma, todėl ją neabejotinai turėtų apimti teismo ekspertizės įstatymas. Suderinus tokio įstatymo projektą su Baudžiamojo proceso ir Civilinio proceso kodeksų normomis, neigiamų jo priėmimo pasekmių nenumatoma.

Teismo ekspertizės įstatymą galėtų sudaryti šios dalys:

1. *Bendrosios nuostatos*: ikiteisminio ekspertinio tyrimo samprata, teismo ekspertizės samprata, ekspertizės dalykas, ekspertinio tyrimo objektai.
2. *Ekspertai*: specialaus pasirengimo kriterijai, egzaminų tvarka, įrašymas į ekspertų sąrašą, licencijos išdavimas. Eksperto teisės ir pareigos. Eksperto nepriklausomumas.
3. *Teismo ekspertizės institucijos*: valstybinės ekspertinės įstaigos; nevalstybinės ekspertinės organizacijos; privatūs ekspertai; specialistai, neturintys eksperto licencijos, bet kviečiami atlikti ekspertizes.
4. *Ekspertizės skyrimas ir atlikimas*: ekspertinių tyrimų atlikimas ikiteisminiame bylų procese; ekspertizių skyrimas teisminiame bylų procese; medžiagos ekspertizei atlikti parengimas ir pateikimas; ekspertizės rezultatų įforminimas ir pateikimas teismui; eksperto apklausa teisme; papildoma, pakartotinė, komisijinė ir kompleksinė ekspertizė.
5. *Ekspertizės įstaigų finansavimas*: valstybinių teismo ekspertizės įstaigų finansavimas iš biudžeto ir iš kitų šaltinių; nevalstybinių ekspertinių įstaigų veiklos finansavimo šaltiniai. Ekspertų darbo apmokėjimas.
6. *Teismo ekspertų socialinės garantijos*: teismo ekspertų pensijos; pašalpos netekus darbingumo atliekant profesines pareigas ar žuvus. Valstybinių teismo ekspertizės įstaigų informacinis aprūpinimas.

Išvados

1. Teismo ekspertizė yra sudėtingas procesinis veiksmas, kuriame dalyvauja du tarpusavyje susiję, bet savarankiški subjektai: ekspertizę paskiriantis ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas, teisėjas arba teismas ir ekspertizės įstaiga arba ekspertas. Didėjant teisėsaugos institucijų poreikiams taikyti mokslo žinias, susikūrė specializuotų teismo ekspertizės įstaigų sistema. Baudžiamojo ir civilinio proceso normos nebegali apimti įvairiapusių visuomeninių ekspertų veiklos santykių, kuriems tinkamai sureguliuoti reikalingas savarankiškas teisinis reglamentavimas.
2. Tinkamiausias būdas reglamentuoti besiformuojančius teismo ekspertizės institucijų visuomeninius santykius yra savarankiškas teismo ekspertizės įstatymas. Toks reglamentavimo būdas taikomas Austrijoje, Čekijoje, Ukrainoje, jį renkasi vis daugiau Europos šalių.
3. Tiriant visų kategorijų teismo bylas teismo ekspertizės paskirtis yra ta pati – panaudojant specialias mokslo žinias ir technines priemones atsakyti į teismo iškeltus klausimus. Teismo ekspertizės įstatymas sudarytų sąlygas suvienodinti ekspertizių skyrimo, atlikimo ir panaudojimo tvarką baudžiamosiose, civilinėse ir administracinėse bylose, išvengti nereikalingų teisės normų kolizijų.
4. Priėmus teismo ekspertizės įstatymą būtų galima įtvirtinti valstybinių teismo ekspertizės įstaigų ir įrašytų į nacionalinį sąrašą licencijuotų ekspertų veiklą kaip neatsiejamą valstybės teisinės sistemos dalį, be kurios neįsivaizduojama šiuolaikinė baudžiamųjų, civilinių ir administracinių bylų teisena. Šiuo įstatymu būtų įtvirtinti vienodi teisiniai, organizaciniai, finansiniai ir socialiniai teismo ekspertizės įstaigų ir ekspertų veiklos pagrindai.

□□□

LITERATŪRA

1. **Орлов Ю. К.** Заключение эксперта и его оценка по уголовным делам. – Москва, 1995.
2. **Pošiūnas P.** Teismo ekspertizės pagrindai. – V., 1994.
3. **Lietuvos Respublikos** administracinių bylų teisenos įstatymas 1999 m. sausio 14 d. Nr. VIII–1029 // Valstybės žinios. 1999. Nr. 13–308.
4. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo proceso kodekso projektas // Teisės problemos. 1999. Nr. 3.
5. **Ekspertizių** darymo Lietuvos teismo ekspertizės institute nuostatai, patvirtinti Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 1998 m. lapkričio 2 d. įsakymu Nr. 173 // Valstybės žinios. 1999. Nr. 10–224.
6. **Teismo** medicinos ekspertizės darymo nuostatai, patvirtinti Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 1995 m. lapkričio 20 d. įsakymu Nr. 610 // Valstybės žinios. 1995. Nr. 101–2265.
7. **Teismo** psichiatrinės, narkologinės ir psichologinės ekspertizės organizavimo bei atlikimo tvarka, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. liepos 3 d. nutarimu Nr. 712 // Valstybės žinios. 1997. Nr. 65–1586.
8. **Teisinės** sistemos reformos metmenys (nauja redakcija – Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. birželio 25 d. nutarimo Nr. VIII–810 priedas) // Valstybės žinios. 1998. Nr. 61–1736.
9. **Hlavacek J.** Institute of Criminalistics Prague, Czech Republic // News bulletin for the European Network of Forensic Science Institutes. – London–Birmingham, 1999.
10. **Bundesgesetz** vom 19. Feber. 1975, BGBl 137, über den allgemein becideten gerichtlichem Sachverständigen und Dolmetscher.
11. **Закон** Украины о судебной экспертизе // Ведомости Верховного совета (BBC) 1994. № 28. Ст. 232. (Вводится в действие Постановлением ВС Н 4038а – 12 вот 25.02.94 BBC 1994. № 28. Ст. 233).
12. **Lietuvos Respublikos** policijos įstatymas. 1990 m. gruodžio 11 d. Nr. I–851 // Valstybės žinios. 1991. Nr. 2–22.
13. **Lietuvos Respublikos** prokuratūros įstatymas. 1994 m. spalio 13 d. Nr. I–599 // Valstybės žinios. 1994. Nr. 81–1514.
14. **Lietuvos Respublikos** teismų įstatymas. 1994 m. gegužės 31 d. Nr. I–480 // Valstybės žinios. 1994. Nr. 46–851.
15. **Pošiūnas P., Kurapka E.** Dėl kriminalistikos mokslo ir technikos panaudojimo tiriant nusikaltimus bei nagrinėjant bylas teisme // Kriminalinė justicija. – V., LPA, 1997. T. 6.

About possible Types of Regulation of Forensic Examination

***Assoc. prof. dr. J. Rinkevičius
Doctoral Candidate G. Juodkaitė–Grankienė***

Forensic Science Centre of Lithuania

SUMMARY

Odering and carrying out of forensic examinations are regulated by laws on criminal and civil procedures. Other public relations of this sphere are regulated by local legal norms or they are left without legal regulation. Authors of this article propose to fill this gap with law on forensic examination. This law may have the following structure: 1. General provisions; 2. Experts; 3. Institutions of forensic examination; 4. Request for and carrying out of forensic examination; 5. Financing of institutions of forensic examination; 6. Social warrants of forensic experts. Such unified regulation fo forensic examination and related public relations have following benefits: 1. Universality – it is to be applied in civil, criminal and administrative procedures; 2. Obligatoriness – provisions of the law are to be compulsory to all subjects; 3. Stability – no department would be able to change provisions of the law.

